

**Embargo dinsdag 16 december
09.00 uur**

Analyse van COEN voor Zeeland

Peildatum: derde kwartaal 2008

Toelichting:

De Conjunctuurenquête Nederland (COEN) is een gezamenlijk initiatief van De Kamer van Koophandel, VNO-NCW, MKB Nederland, EIB en CBS. COEN is opgebouwd rondom bestaande maandenquêtes van CBS en EIB. COEN brengt vier keer per jaar de belangrijkste ontwikkelingen en verwachtingen in het Nederlandse bedrijfsleven in kaart, uitgesplitst naar regio en bedrijfstak. Door de intensieve samenwerking dalen de administratieve lasten in verband met deze conjunctuurenquêtes met een kwart, terwijl de kwaliteit van de statistiek verbetert en de onderzoekskosten dalen. Deze rapportage beschrijft de resultaten van de eerste meting voor de provincie Zeeland.

In de grafieken wordt vooral gebruikt gemaakt van saldo's. Hiermee wordt het saldo bedoeld van het aandeel bedrijven dat op indicator X een toename meldt en het aandeel bedrijven dat een daling meldt. Voorbeeld: 27% van de ondernemers verwacht in het 4de kwartaal een toename van de omzet en 24% verwacht een daling. Dit levert een saldo op van +3. Deze waarde mag dus niet gelezen worden als een omzetgroei van 3% maar moet gezien worden als een balansscore.

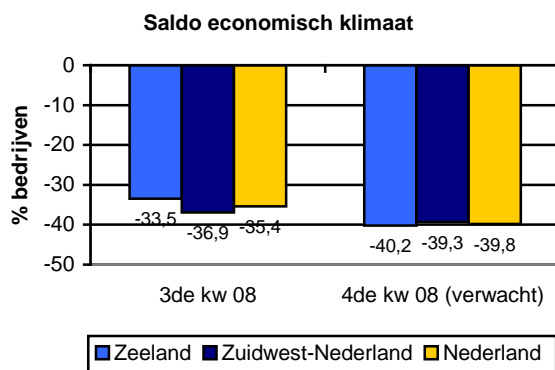
BEDRIJFSLEVEN TOTAAL

1. Bedrijfsleven eind 2008 in onzekerheid

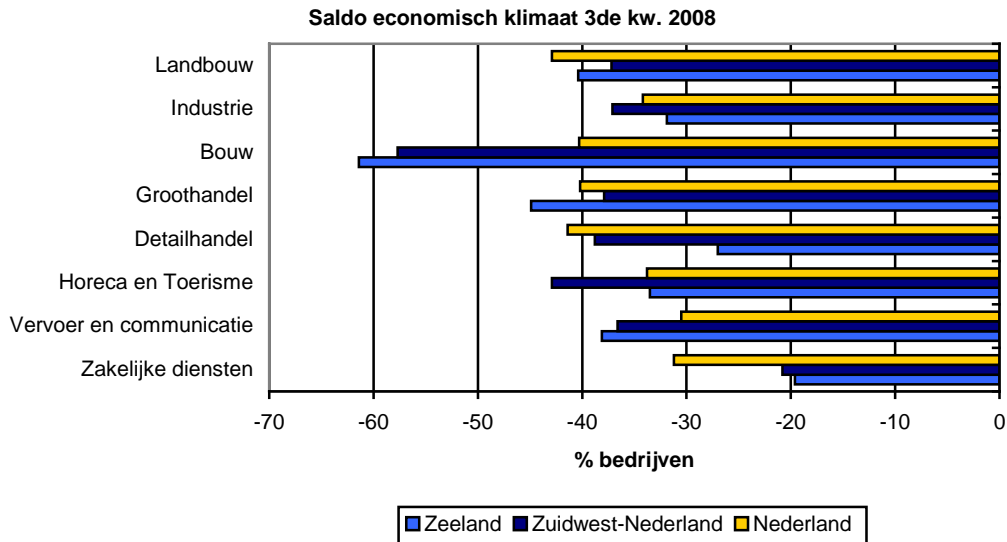
Deze rapportage is een weergave van de COEN-conjunctuuronderzoek over het 3^e en 4^e kwartaal 2008. Het economisch klimaat is in de loop van 2008 landelijk snel verslechterd. De prestaties van het bedrijfsleven in Zeeland steken daarbij nog positief af bij het heersende beeld in Nederland. Duidelijk is dat het bedrijfsleven in onzekerheid verkeert over de gevolgen van de heersende, ernstige wereldwijde economische crisis die in het najaar van 2008 het nieuws beheerst. In 'Ondernemend Zeeland' lijkt deze stemming nog niet zo negatief als elders.

Economisch klimaat verslechtert

Een groot deel van de ondernemers vindt dat het economisch klimaat in het derde kwartaal van 2008 is verslechterd. Het beeld voor het 4^e kwartaal is zelfs nog wat negatiever. Voor het vierde kwartaal 2008 ziet bijna 43% van de ondernemers het economische klimaat (verder) verslechteren. Minder dan 3% denkt dat het economische klimaat zal verbeteren. Het "saldo economisch klimaat" bedraagt zo voor Zeeland -40%, voor Zuidwest-Nederland als geheel -39%. De verwachtingen van de ondernemers in de regio over het economisch klimaat wijken niet noemenswaardig af van het landelijk beeld. Een (nog) relatief klein deel (13% Zeeland, 17% ZW-Nld) van de ondernemers kampt met te weinig vraag.

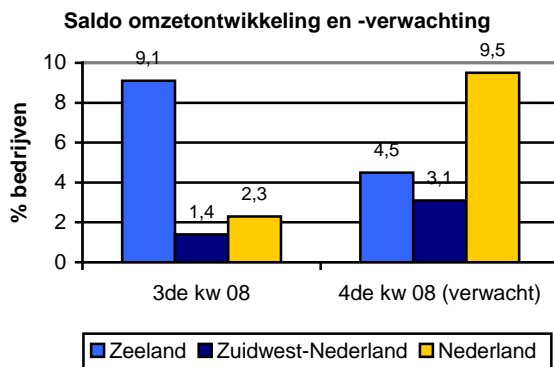

In Zeeland zijn net als landelijk alle sectoren in mineur. Voor Zeeland laten vooral de bouwnijverheid, de groothandel, de landbouw en de sector vervoer en communicatie een laag saldo zien. Voor Zuidwest-Nederland als geheel geldt dit ook voor de sector horeca en toerisme en de detailhandel. Opvallend zijn de in de landelijke vergelijking zeer lage scores voor de bouwnijverheid voor Zeeland én voor Zuidwest-Nederland als geheel. Het minst negatief zijn in Zeeland de zakelijke diensten en de detailhandel, deze steken ook gunstig af bij het landelijke gemiddelde. De vervoerssector is in Zeeland daarentegen veel pessimistischer dan landelijk.

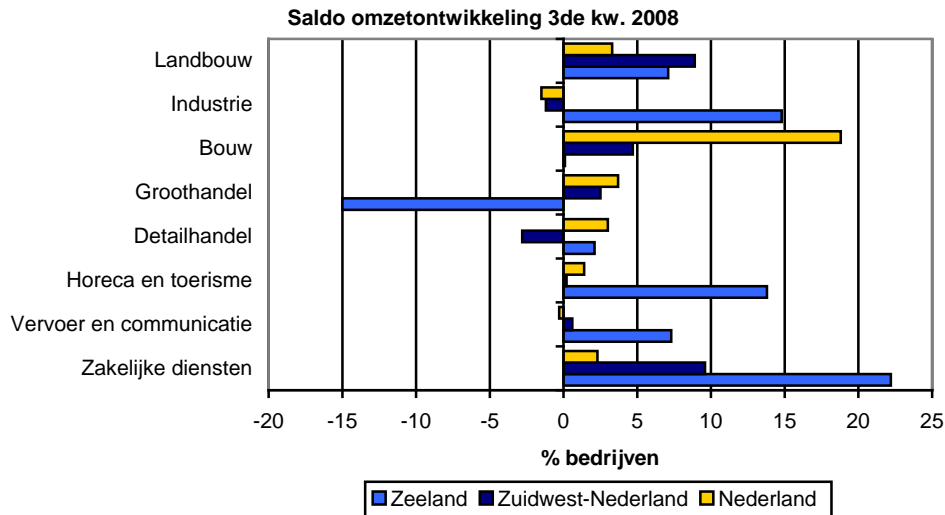

Omzetontwikkeling positief

De indicator voor de omzet laat een daling zien ten opzichte van het jaar 2007. In 2007 realiseerde ruim 35% van de bedrijven een hogere omzet, tegen 11% een lagere (saldo + 25). In het 3^e kwartaal van 2008 daalt het aandeel bedrijven met een stijgende omzet naar 30% (naar verwachting 27% in het vierde kwartaal) en stijgt het aandeel bedrijven met een dalende omzet naar 21% (naar verwachting 23% in het vierde kwartaal). Het saldo zakt naar +9 (3^e kwartaal) en +4 (vierde kwartaal – verwacht). Zeeland steekt echter gunstig af bij het algemene beeld voor Zuidwest-Nederland. Opvallend is dat voor Nederland als geheel de verwachtingen voor het 4^e kwartaal beduidend hoger liggen dan de gerealiseerde ontwikkeling in het 3^e kwartaal, in Zeeland is de verwachting voor 4^e kwartaal daarentegen flink lager.

Met uitzondering van de groothandel hebben alle sectoren in Zeeland een positief saldo voor de omzetontwikkeling in het derde kwartaal. Het grootste aandeel bedrijven met omzetsijging over het 3^e kwartaal zit in de zakelijke diensten, industrie en horeca (zomerseizoenen). In Zeeland zijn er belangrijke verschillen tussen sectoren, maar over het geheel genomen is het aandeel van bedrijven met een positieve omzetontwikkeling in de provincie groter geweest dan in Zuidwest-Nederland en landelijk. Uitzondering is de bouwsector die duidelijk achterblijft bij de landelijke ontwikkeling.

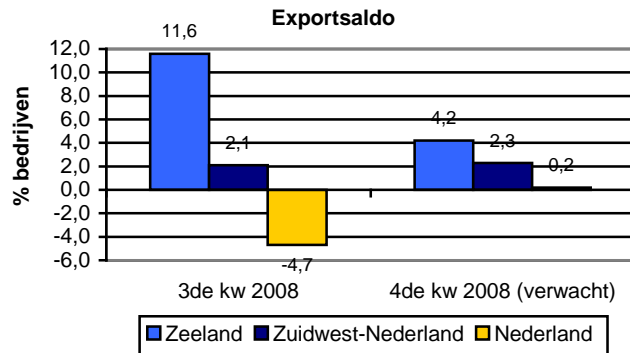
Driekwart van de ondernemers beoordeelt de orderpositie als normaal/bevredigend. Ruim 10% beoordeelt de orderpositie als groot, bijna 15% als klein, het saldo van de orderpositie is daarom negatief (-4%). Dit licht negatieve cijfer geldt ook voor Zuidwest-Nederland, dit is iets ongunstiger dan landelijk (-1%). Ruim 50% verwacht in Zeeland in het 4^e kwartaal een gelijkblijvend aantal orders, 20% verwacht nog een toename, ruim 26% een afname. De groothandel laat een afwijkend beeld zien, de huidige orderpositie wordt negatiever gewaardeerd, terwijl men juist optimistischer is over de verwachte orderontvangst voor het 4^e kwartaal.

Export op de wip

Exporterende bedrijven bevinden zich met name in de industrie, groothandel en dienstensector. Zeker voor Zeeland geldt dat het aandeel van exporterende bedrijven met een groeiende buitenlandse afzet in het 3^e en 4^e kwartaal duidelijk groter is dan het aandeel met een dalende buitenlandse afzet. Deze exportbalans is in het derde kwartaal voor Zeeland nog flink positief, voor Zuidwest-Nederland als geheel ligt daardoor de ontwikkeling ook nog iets boven de nullijn. Voor Nederland als geheel is echter sprake van een negatief saldo van 5%. Bij ruim 50% van de Zeeuwse ondernemers is de export stabiel, geen toe- of afname. 30% noteerde nog een toename van de export, bijna 19% sloot het 3^e kwartaal af met een daling van de export. Landelijk liggen deze cijfers dus veel negatiever.

Sectoraal zijn er grote verschillen. De zakelijke diensten en de industrie in Zeeland zitten qua exportsaldo boven het regionale gemiddelde, hebben een duidelijk positief exportsaldo. Voor de groothandel in Zeeland geldt daarentegen dat bij veel bedrijven de exportomzet is afgenomen, het exportsaldo staat in deze sector zelfs op -28%.

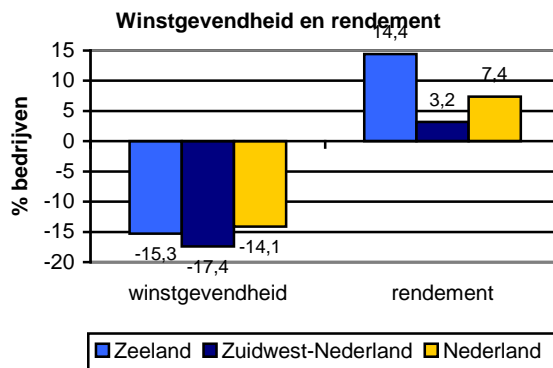
Voor het vierde kwartaal liggen de exportverwachtingen binnen Zeeland op een duidelijk lager peil. Opvallend is de lage score voor de vervoerssector, het exportsaldo zakt naar -30%, de Zeeuwse industrie laat ook voor het 4^e kwartaal nog een vrij gunstig beeld zien(+7%). Gelet op de recente negatieve signalen uit de regionale pers, zoals aangekondigde productiestops, kan verwacht worden dat dit beeld bij volgende conjunctuurmetingen toch wel bijgesteld zal worden. De industrie komt voor Zuidwest-Nederland als geheel al wel "in het rood".

De orderpositie buitenland is voor 84% van de exporterende bedrijven normaal of zelfs groot. Maar 16% beoordeelt de orderpositie buitenland als klein(er).

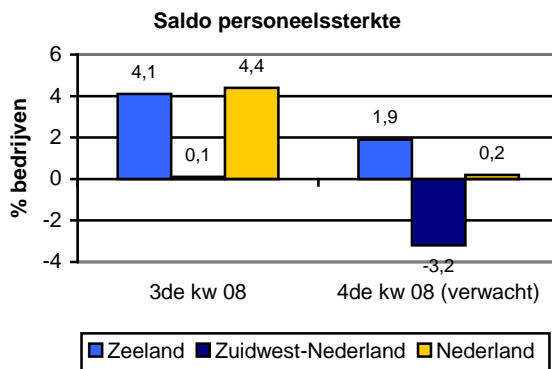
Bedrijfsresultaten onder druk

De winstgevendheid van ruim 25% van de bedrijven is verslechterd in het afgelopen (derde) kwartaal. Bij slechts 10% is deze verbeterd, een (afgerond) saldo van -15. Over het rendement is men positiever: circa 27% van de bedrijven behaalt een groot rendement, 61% een normaal rendement en maar 13% een laag rendement. Zeeland zit qua saldo winstgevendheid dicht tegen het landelijk gemiddelde, qua saldo rendementsbeoordeling scoort de regio duidelijk hoger dan het landelijk gemiddelde. Opvallend is dat Zuidwest-Nederland als geheel qua winstgevendheid en rendement juist achterblijft bij het landelijk gemiddelde.

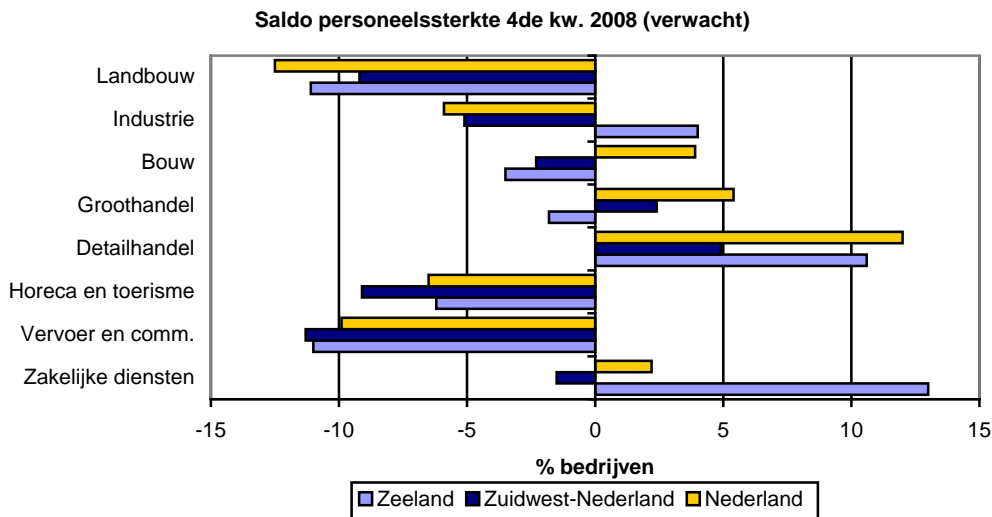

Werkgelegenheidsgroei vlak af

Voor Zeeland en voor Nederland als geheel zien we in het 3^e kwartaal nog een vrij hoog positief saldo van bedrijven die meer personeel hebben aangetrokken. In Zeeland nam bijna 17% meer personeel aan, terwijl bij 13% het aantal personeelsleden afnam. In het 4^e kwartaal is dit positieve beeld in Zeeland nog maar licht gedaald, terwijl landelijk het saldo naar nul is gegaan. Voor Zuidwest-Nederland als geheel is sprake van een over de gehele lijn negatiever beeld, het aandeel bedrijven met een krimp is in hier in het 4^e kwartaal al groter dan het aandeel bedrijven met een toename.

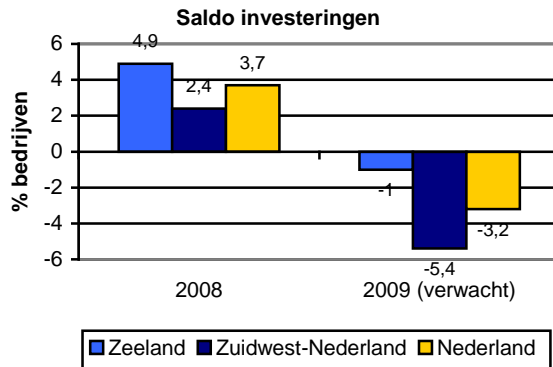

Wat betreft het aantal bedrijven dat qua personeel krimpt en groeit zitten in de regio Zeeland grote verschillen tussen sectoren. Positief onderscheiden zich de sectoren zakelijke diensten, detailhandel en industrie. Negatief saldo vertonen in Zeeland vooral de vervoerssector, de horeca en de landbouw.

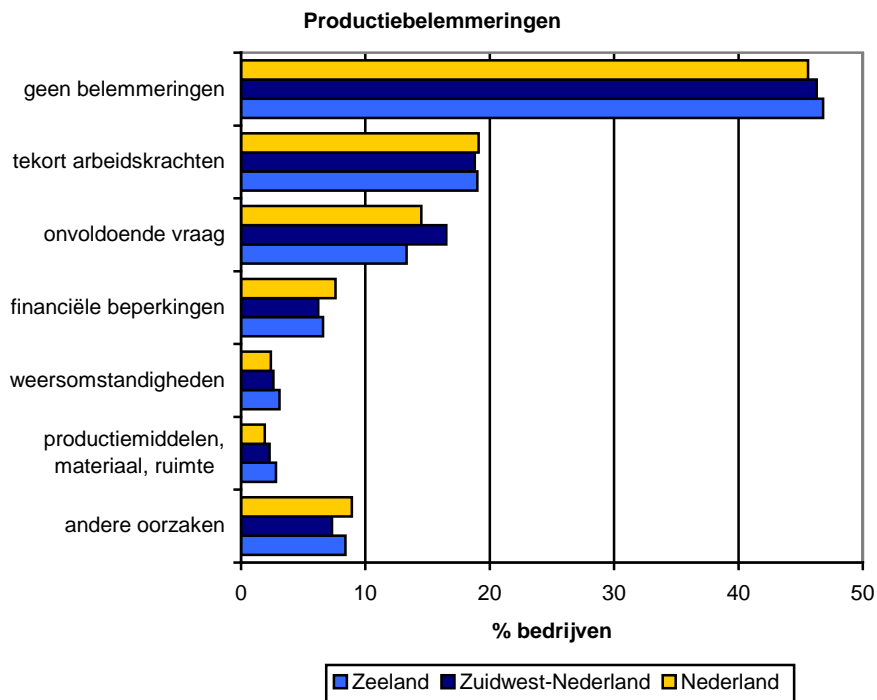
Investerings lopen terug

Het aantal bedrijven dat méér heeft geïnvesteerd in 2008 is in Zeeland 5% groter dan het aantal bedrijven dat minder heeft geïnvesteerd. Het aandeel bedrijven met stijgende investeringen (24%) is wel teruggelopen ten opzichte van 2007 (40%). In 2009 nemen de investeringen naar verwachting af: er zijn iets meer bedrijven die een daling (20%) verwachten dan bedrijven die een stijging (19%) verwachten. Deze investeringsindicator is voor Zeeland gunstiger dan het landelijk gemiddelde, voor Zuidwest-Nederland als geheel is de situatie echter minder gunstig dan landelijk.

Tekort arbeidskrachten belangrijkste productiebelemmering

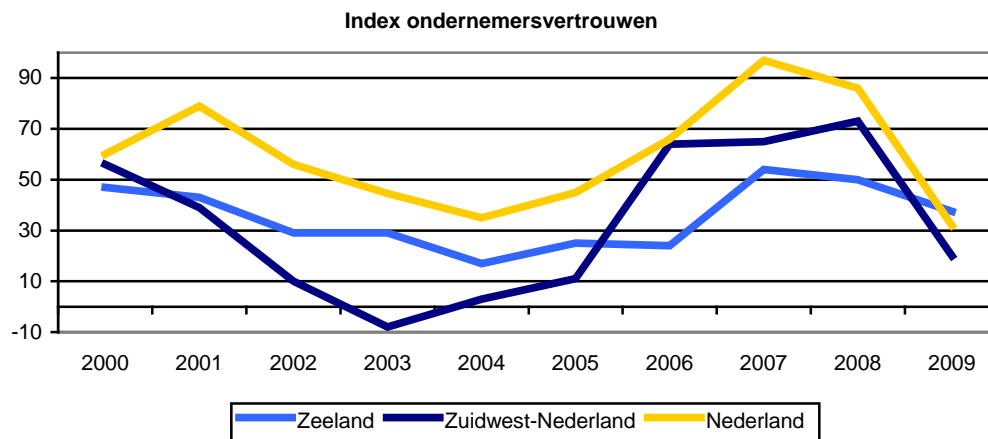
Bijna de helft (47%) van de bedrijven ervaart geen productiebelemmeringen. De meest genoemde productiebelemmering is een tekort aan (gekwalficeerde) arbeidskrachten. Vooral door zakelijke dienstverleners (36%) wordt deze factor relatief veel genoemd, personeelstekort speelt in Zeeland verder vooral in horeca en industrie. Onvoldoende vraag belemmert momenteel vooral de groothandel en de vervoerssector in Zeeland. Financiële beperkingen spelen met name parten binnen de zakelijke dienstverlening en in de landbouw. Weersgevoelige sectoren zijn naast de landbouw ook de horeca en detailhandel.

2. Stevige daling ondernemersvertrouwen 2009, in Nederland als geheel daalt vertrouwen sterk

De indicator van het ondernemersvertrouwen¹ heeft de dalende lijn gecontinueerd. Landelijk wordt het laagste niveau gemeten sinds het bestaan van de index (sinds 1988). In Zeeland is de daling minder scherp en ligt het niveau boven dat van de periode 2003-2006. In Zeeland is het vertrouwen altijd gematigder geweest dan het landelijke beeld. Voor 2009 ligt het ondernemersvertrouwen van Zeeland voor het eerst iets boven het landelijk niveau. Zuidwest-Nederland als geheel volgt de scherpe landelijke daling en eindigt zelfs lager dan landelijk. Het gedaalde vertrouwen heeft alles te maken met de wereldwijde economische crisis en de daaruit voortgekomen verslechterende economische verwachtingen. Bij het bedrijfsleven overheerst onzekerheid over de nabije toekomst.

Het ondernemersvertrouwen is flink gedaald ten opzichte van vorig jaar. Werd voor 2008 nog een index van 50 berekend, voor 2009 blijft deze steken op 38. De daling wordt vooral veroorzaakt door mindere verwachtingen van de indicatoren omzet en export. Investerings en werkgelegenheid laten een kleine verbetering zien.

Omzetverwachting loopt terug

De verwachtingen voor de omzet zijn iets teruggelopen. Dit heeft vooral te maken met het hogere aandeel 'dalers'. In 2007 verwachtte in Zeeland 8% van de bedrijven een daling van de omzet (voor 2008), nu verwacht 18% een omzetkrimp voor 2009. Toch denkt nog altijd zo'n 32% van de ondernemers in 2009 een hogere omzet te kunnen realiseren. De omzetverwachtingen voor 2009 zijn positiever dan de verwachtingen voor het vierde kwartaal.

Werkgelegenheidsverwachting negatiever

Er zijn nu meer bedrijven dan vorig jaar (22% vs. 12%), die voor de komende 12 maanden een stijging verwachten in de personeelssterkte. Daar staat tegenover dat er ook meer bedrijven zijn die verwachten personeel te laten afvloeien (12% tegen 4% vorig jaar). Per saldo toch een verbetering van de balansscore.

Investerings zakken in

De investeringsbalans voor 2009 is licht negatief: 19% van de bedrijven verwacht een toename en 20% verwacht een afname. In 2007 was de balans echter wat negatiever (-3).

Exportgroei zwakt af

De export geeft wat terrein prijs, echter heel groot is de teruggang (nog) niet. Het aandeel bedrijven dat een stijging verwacht is zelfs iets toegenomen (van 31% naar 34%). Wel is de toename van het aantal bedrijven met een daling groter (van 9% naar 20%). Hierdoor valt de balansscore duidelijk lager uit.

¹ De indicator voor het ondernemersvertrouwen bestaat uit de optelsom van saldi van negatieve en positieve verwachtingen van vier indicatoren: omzet, export, investeringen en werkgelegenheid.